

ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАНДАРТ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ

ENVIRONMENTAL STANDARD: CONCEPT, FEATURES AND TYPES

Беляков М.С., аспірант юридичного факультету

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»

Стаття присвячена дослідженню проблеми поняття екологічного стандарту, його ознак та видів.

Поняття екологічного стандарту є похідним від родового поняття «стандарт». На сьогодні діючі нормативні акти на рівні закону не визначають поняття екологічного стандарту. У зв'язку з цим проаналізовано раніше діюче законодавство, яке врегульовувало це питання та було основою формування відповідної правової думки.

Досліджено також співвідношення понять «стандарт в галузі охорони навколишнього природного середовища» та «стандарт екологічної безпеки». Зроблено висновок, що екологічні стандарти є родовою категорією, що включає в себе три основні підсистеми (види): 1) стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища; 2) стандарти в галузі забезпечення екологічної безпеки; 3) стандарти в галузі використання природних ресурсів. Екологічний стандарт може включати в себе одночасно ознаки як кожної такої підсистеми окремо, так і всіх їх одночасно.

Досліджено ознаки екологічних стандартів, якими визначено такі: 1) є нормативним документом; 2) заснований на консенсусі; 3) приймається лише визнаним органом; 4) зазвичай не є нормативно-правовим актом та є обов'язковим лише у окремих випадках. Досліджено також окремі класифікації екологічних стандартів.

За наслідками дослідження сформульовано власне авторське поняття екологічного стандарту. Екологічним стандартом є необов'язковий для виконання нормативний документ, який містить інформацію стосовно режиму використання й охорони природних ресурсів, методів контролю за станом навколишнього природного середовища, вимог щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, інших питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища та використанням і відтворенням природних ресурсів чи екологічної безпеки, розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом і встановлює призначені для загального і багаторазового використання правила, інструкції або характеристики, який, однак, стає обов'язковим для виконання у разі встановлення його обов'язковості нормативно-правовими актами, зокрема, коли посилання на нього містяться у відповідних технічних регламентах.

Ключові слова: стандарт, стандартизація, екологічний стандарт, нормативний акт, нормативно-правовий акт, документ, екологічна безпека, охорона навколишнього природного середовища, технічний регламент.

The article is devoted to the study of the concept of environmental standard, its features and types.

The concept of environmental standard is derived from the generic concept of "standard". Today, the current statutory regulations do not define the concept of an environmental standard. In this regard, the author analyzes the previous legislation which regulated this issue and served as the basis for the formation of the relevant legal opinion.

The author also examines the correlation between the concepts of "environmental standards" and "environmental safety standards". It is concluded that environmental standards are a generic category which includes three main subsystems (types): 1) standards in the field of environmental protection; 2) standards in the field of environmental safety; 3) standards in the field of natural resources use. An environmental standard may include features of each of these subsystems separately or all of them simultaneously.

The author examines the features of environmental standards, which are as follows: 1) they are a regulatory document; 2) they are based on consensus; 3) they are adopted only by a recognized body; 4) they are usually not a regulatory legal act and are binding only in certain cases. Separate classifications of environmental standards are also investigated.

Based on the results of the study, the author formulates her own concept of an environmental standard. An environmental standard is a non-binding regulatory document that contains information on the regime of use and protection of natural resources, methods of environmental control, requirements for the prevention of environmental pollution, other issues related to environmental protection and the use and reproduction of natural resources or environmental safety, developed on the basis of consensus and approved by the authorized body and establishes rules, instructions or characteristics intended for general and repeated use, which, however, becomes mandatory in the event that it is established by regulatory legal acts, in particular, when references to it are contained in the relevant technical regulations.

Key words: standard, standardization, environmental standard, regulatory act, legal act, document, environmental safety, environmental protection, technical regulation.

Постановка проблеми. Підвищення рівня виробництва, поліпшення якості продукції та зростання життєвого рівня населення на сьогодні тісно пов'язані з широким використанням стандартизації в галузі охорони природи. Стандартизація відіграє значну роль у захисті навколишнього природного середовища, у ощадливому використанні природних та інших ресурсів як основи сталого розвитку національної економіки [1, с. 11]. Особливу роль у досягненні цілей екологічної стандартизації законодавство покладає на екологічний стандарт як нормативний документ, спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в сфері екології. Наукова проблема екологічного стандарту та його ознак на сьогодні не вирішена.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Окремі питання екологічних стандартів, його ознак та видів досліджували такі науковці як В.І. Андрейцев, С.Р. Артем'єв, Н.В. Барбашова, Л.О. Бондар, П.О. Гвоздик, А.А. Герц, А.П. Гетьман, Р.Ю. Ільєнко, Н.В. Ільків, М.І. Єрофєєв, Б.В. Коваленко, В.М. Ладиженський, Н.Р. Малишева,

В.Л. Мунтян, І.В. Олещенко, В.С. Сивицький, Ю.С. Шемшученко. Однак, суттєва зміна законодавства у сфері стандартизації вимагає нового погляду й на поняття екологічного стандарту, його ознак та видів.

Мета дослідження, таким чином, полягає у визначенні поняття екологічного стандарту, його ознак та видів.

Виклад основного матеріалу. З положень ст.1 Закону України «Про стандартизацію» вбачається, що стандарт – це нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері. Стандарт може містити вимоги до термінології, пакування, маркування, позначок або етикетування, що застосовуються до певних видів продукції, послуг або процесу [2, с. 84]. Тобто, якщо стандартизація – це діяльність, то стандарт – це результат цієї діяльності, що проявляється в офіційно затвердженому документі, в якому зазначені певні вимоги та правила.

Поняття екологічного стандарту є похідним від родового поняття «стандарт». На сьогодні діючі нормативні акти на рівні закону не визначають поняття екологічного стандарту, через що, вважаємо, є потреба звернути увагу на раніше діюче законодавство, яке врегульовувало це питання та було основою формування відповідної правової думки.

Вже не діюча на сьогодні ч.1 ст. 32 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначала, що державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища є обов'язковими для виконання і визначають поняття і терміни, режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів. Не дивлячись на не чинність зазначеного положення, це визначення екологічного стандарту безумовно можна та необхідно приймати до уваги.

В.М. Ладженський розглядає екологічні стандарти як єдині, відповідні досягнутому рівню науково-технічного прогресу нормативи, правила або інші документи, доступні широкій громадськості і розроблені з урахуванням вимог або зі схвалення всіх зацікавлених сторін на підставі досягнень науки, техніки і практики, які сприяють підвищенню суспільного добробуту [3, с. 5]. Однак, зазначене визначення не виглядає досконалим. Насамперед, бачимо, що воно є більше визначенням поняття «стандарт», а ніж «екологічні стандарти», оскільки не містить у собі будь-якої екологічної складової. При цьому, зазначене визначення є досить широким, оскільки охоплює собою й інше суміжне поняття, а саме поняття нормативів.

В.І. Андрейцев розглядає екологічні стандарти як юридично значимі нормативно-технічні документи, які містять екологічні вимоги, правила і норми та є обов'язковими для виконання [4, с. 145]. Б.В. Коваленко ж надає таке визначення екологічних стандартів – це офіційні, загальнообов'язкові документовані акти нормативного характеру, що мають міжнародно-правове спрямування у сфері національного використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки, які розроблені на основі консенсусу та затверджені уповноваженим органом, встановлюють призначені для загального і багаторазового використання вимоги, правила, інструкції або характеристики, що стосуються діяльності чи її результатів, включаючи продукцію, процеси або послуги [5, с. 43]. Звичайно, що поняття «екологічних стандартів» зазначені науковці визначали виходячи з діючого на той час законодавства. На сьогодні ж ці поняття вже можуть не задовольнити вимоги діючого законодавства.

Водночас необхідно зазначити про наявність певної термінологічної асинхронності, яка мала місце у вітчизняному законодавстві. Так, якщо у ст.32 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» мова йшла саме про державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища, то назва статті 32 та її частина друга оперувала терміном «екологічні стандарти». Таким чином, виникало й питання щодо співвідношення цих понять, їх сумісності і узгодженості.

В першу чергу, виникало питання щодо коректності застосування поняття «державні стандарти» в ч.1 ст.32 вищевказаного Закону. Закон «Про стандартизацію» не оперує та не оперував даним поняттям, натомість у ньому вживається словосполучення «національний стандарт», під яким згідно п.13 ч.1 ст.1 розуміється стандарт, прийнятий національним органом стандартизації та доступний для широкого кола користувачів. Поняття «державний стандарт» по суті є прямим запозиченням із радянської правової системи.

Водночас, згідно п. 3 Розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону «Про стандартизацію», стандарти, прийняті центральними органами виконавчої влади до набрання чинності цим Законом, а також галузеві стандарти (ОСТ) та прив'язані до них інші нормативні документи колишнього СРСР, галузеві стандарти України (ГСТУ) застосовуються до їх заміни на технічні регламенти, національні стандарти чи скасування в Україні, але не більш як 15 років з дня набрання чинності цим Законом.

Виходячи з викладеного, враховуючи, що не пізніше 2030 року систему галузевих стандартів буде повністю ліквідовано, відпадає необхідність поділу всіх екологічних стандартів на державні та галузеві, оскільки відповідно до ст.6 Закону, всі стандарти, прийняті національним органом стандартизації, є національними.

По-друге, якщо в ч. 1 ст. 32 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» зазначалося про стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища, то в частині другій йшла мова про екологічні стандарти. В цьому контексті цікаво було б встановити співвідношення між двома вказаними поняттями.

Як ще багато років назад Ю.С. Шемшученко зазначав, що екологічне право – це комплексна галузь права, якою регулюються суспільні відносини в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки в інтересах теперішнього і майбутніх поколінь. У своїх працях науковець чітко визначав, що природоресурсове законодавство, представлене Земельним, Водним кодексами, Кодексом України про надра тощо, зберігає свою автономію в межах екологічного права [6, с. 10]. З аналізу даної точки зору вбачається, що екологічні стандарти є більш широким поняттям, ніж «стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища», оскільки предмет регулювання екологічного права включає в себе також ті аспекти, які безпосередньо не пов'язані з такою охороною і забезпеченням екологічної безпеки, а саме раціональне використання природних ресурсів. До даної думки приєднався й А.П. Гетьман, який вказував, що екологічне законодавство забезпечує не лише охорону довкілля, а і раціональне природокористування та відтворення природних ресурсів, екологічні права і обов'язки людини і громадянина [7, с. 36].

Отже, з аналізу вищевикладених позицій наукової спільноти є очевидним, що предмет регулювання екологічних стандартів є більш широким, ніж питання охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки і включає автономну природоресурсну підсистему, яка містить в собі крім суто екологічної також і господарську складову.

Що ж позиції законодавця із даного питання, то вона була досить суперечливою. З одного боку, в ст. 31 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічна стандартизація мала на меті встановлення комплексу обов'язкових норм, правил та вимог як щодо охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки, так і щодо використання природних ресурсів (тобто була більш широким поняттям). З іншого боку, вже в наступній статті 32 цього ж Закону поняття державних стандартів в галузі охорони навколишнього природного середовища і екологічних стандартів отожднювалося і говорилося, що державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища визначають як питання, пов'язані з такою охороною, так і питання, пов'язані з використанням природних ресурсів.

Така плутанина в термінах на практиці призводила до того, що стало проблематичним визначити, які ж стандарти все-таки є обов'язковими для виконання – лише в галузі охорони навколишнього природного середовища чи також і у сфері використання природних ресурсів? Адже, якщо виходити з того, що ці поняття тотожні, то

в силу ч. 1 ст. 32 вищевказаного Закону стандарти в галузі використання природних ресурсів були обов'язковими до застосування, оскільки були частиною стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища. Якщо ж дотримуватися доктринальної позиції, згідно якої поняття екологічних стандартів є ширшим, ніж стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища, то виходить, що в силу тієї ж самої ч. 1 ст. 32 Закону обов'язковими були лише останні, натомість друга частина екологічних стандартів – стандарти в галузі використання природних ресурсів були добровільними.

В цьому ж контексті важливо також дослідити співвідношення понять «стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища» та «стандарти екологічної безпеки». В цій частині законодавець, на жаль, також не додавав ясності – в ст. 31 Закону він визначав їх як різновид екологічних стандартів, наряду зі стандартами в галузі охорони навколишнього природного середовища, а в ч. 1 ст. 32 – включав їх до складу останніх.

Згідно з ч. 1 ст. 50 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища», екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

На думку Н.В. Барбашової, екологічна безпека є кінцевою метою та одним із головних принципів охорони навколишнього природного середовища, у відповідності з яким будь-яка екологічно значима діяльність, а також передбачувані у законодавстві та здійснювані на практиці природоохоронні заходи, повинні оцінюватись з позиції безпеки [8, с. 52]. В свою чергу, В.С. Сивицький пропонує використання показника, який буде характеризувати екологічну безпеку – рівень екологічної безпеки як багатфакторну динамічну характеристику стану навколишнього природного середовища, яка характерна для певної території в конкретний момент часу. Фізично рівень екологічної безпеки має визначатись через показники безпечності компонентів навколишнього природного середовища (стан повітря, рівень радіації, стан водних ресурсів тощо) [9, с. 278]. Нарешті Н.Р. Малишева та М.І. Єрофеев називають забезпечення екологічної безпеки як окреме від охорони навколишнього природного середовища завдання екологічної політики [10, с. 19].

Таким чином, підсумовуючи думки науковців, можна дійти висновку, що екологічна безпека не є синонімом охорони навколишнього природного середовища. Досягнення стану екологічної безпеки, безумовно, є одним із ключових завдань і основоположним принципом такої охорони, оскільки охороняти небезпечне природне середовище неможливо за визначенням, це є абсурдом. В той же час охорона навколишнього природного середовища спрямована не лише на забезпечення екологічної безпеки – так званого «мінімального результату» в екологічній політиці держави, а і на забезпечення якості навколишнього природного середовища – тобто, за визначенням В.І. Андрейцева, сукупності його природних та набутих під впливом антропогенної діяльності властивостей, які відповідають встановленим екологічним, санітарно-гігієнічним нормативам, що забезпечують умови для розвитку і відтворення живих організмів, у тому числі життєдіяльності людини [11, с. 20].

Відповідно, враховуючи вищевикладене, на нашу думку, екологічні стандарти є родовою категорією, що включає в себе три основні підсистеми (види): 1) стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища; 2) стандарти в галузі забезпечення екологічної безпеки; 3) стандарти в галузі використання природних ресурсів. При цьому, оскільки будь-який екологічний стандарт є цілісним нормативно-технічним документом, то він може включати в себе одночасно ознаки як кожної такої підсистеми окремо, так і всіх їх одночасно. Самі ж

екологічні стандарти слід визначати враховуючи, зокрема, й їх правові ознаки.

Узагальнюючи наведене, варто констатувати, що поняття екологічного стандарту, принаймні на даному етапі розвитку правовідносин, слід розглядати як динамічне, динамічність якого обумовлюється динамічністю правового регулювання у відповідній сфері. Без врахування такої динамічності неможливим є осягнення сутності відповідної категорії. Динамічність екологічних стандартів є важливою характеристикою сучасного правового регулювання сфери екологічних стандартів.

Онтологічна характеристика стандарту як закономірного результату процесу екологічної стандартизації базується на дослідженні його фундаментальних правових ознак, що виділяють його серед інших видів нормативних документів, дозволяють співставити із нормативно-правовими актами. Такими ознаками, на наш погляд, є такі: 1) екологічний стандарт є нормативним документом; 2) екологічний стандарт заснований на консенсусі; 3) екологічний стандарт приймається лише визнаним органом; 4) екологічний стандарт зазвичай не є нормативно-правовим актом та не є обов'язковим для застосування. Екологічний стандарт є обов'язковим для застосування лише тоді, коли обов'язковість його застосування встановлена нормативно-правовими актами.

Б.В. Коваленко до ознак екологічних стандартів, причому, однієї з найбільш глобальних, відносить їх міжнародно-правову орієнтованість на охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Зазначене на думку Б.В. Коваленка, фактично можна пояснити активним процесом адаптації українських національних стандартів до європейських та міжнародних, а положення європейських стандартів розроблені без прив'язки до конкретної країни чи території, вони спрямовані на технічне регулювання відносин усіх країн-учасниць [5, с. 34-36]. Вважаємо такий підхід не зовсім обґрунтованим.

Так, не будемо заперечувати, що на сьогодні Україна проходить етап активної адаптації українських національних стандартів, зокрема, й екологічних, до європейських та міжнародних стандартів. Однак, це зовсім не означає, що діючим національним екологічним стандартам притаманна така ознака як міжнародно-правова орієнтованість. Таку орієнтованість, хіба що можна побачити у тих стандартах, які розробляються та приймаються впродовж останнього часу. Щодо тих стандартів, які, зокрема, були прийняті ще за часів СРСР, навіряд чи їх обов'язковою ознакою можна назвати їх міжнародно-правову орієнтованість. Відтак, така ознака екологічних стандартів не є універсальною.

Проаналізуємо визначені нами ознаки правові ознаки.

1) *екологічний стандарт є нормативним документом.*

Зазначена ознака екологічного стандарту знаходить свій прояв у двох його характеристиках – а) екологічний стандарт є документом, та б) екологічний стандарт є саме нормативним документом. Кожна з цих ознак характеризує певні його особливості, які вбачаються з законодавства.

Так, визначення поняття документа знаходимо у ст.1 Закону України «Про інформацію», згідно з якою документом є матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі. Відтак, зауважуємо, що екологічний стандарт є тим документом як матеріальним носієм, який містить визначену інформацію щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки чи використання природних ресурсів.

Визначення поняття нормативного документа знаходимо у п.14 ч.1 ст.1 Закону «Про стандартизацію», згідно з якою нормативний документ – документ, що встановлює правила, настанови чи характеристики щодо діяльності

або її результатів. Важливо відзначити, що нормативність документа означає, що він містить певні норми як правила поведінки, розраховані на невизначене коло випадків регулювання. Таким чином, ознака нормативності екологічних стандартів означає, що вони містять певні правила, настанови чи характеристики щодо діяльності або її результатів, тобто певні норми поведінки. За ознакою нормативності екологічні стандарти відрізняються від тих актів, які мають конкретно-персоніфікований індивідуальний характер та дія яких вичерпується тими відносинами, на регулювання яких цей акт був спрямований.

2) *екологічний стандарт заснований на консенсусі*. Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону «Про стандартизацію», консенсусом є загальна згода, що характеризується відсутністю серйозних заперечень з суттєвих питань у більшості заінтересованих сторін та досягається в результаті процедури, спрямованої на врахування думки всіх сторін і зближення розбіжних поглядів. Консенсус не обов'язково є одногосподарним.

При цьому необхідно сказати, що основоположні засади досягнення консенсусу при розробленні та прийнятті національних стандартів, в т. ч. екологічних, були запроваджені ще Законом України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 і в подальшому знайшли своє відображення в Законі України «Про стандартизацію» від 05.04.2014. Так, зокрема, згідно ч. 1 ст. 20 даного Закону, після розроблення першої редакції проекту національного стандарту національний орган стандартизації оприлюднює повідомлення про такий проект у своєму офіційному друкованому виданні та не пізніше 5 робочих днів розміщує зазначене повідомлення на офіційному веб-сайті. Дана процедура здійснюється з метою подальшого надання заінтересованими сторонами коментарів до даного проекту протягом 60 днів з дня оприлюднення інформації із подальшим врахуванням даних коментарів або їх обґрунтованим відхиленням. При цьому заінтересованими сторонами можуть виступати будь-які фізичні або юридичні особи, які мають безпосередній або опосередкований інтерес щодо діяльності у сфері стандартизації та/або застосування її результатів.

В принципі досягнення консенсусу знаходять свій прояв такі загальні принципи, визначені ч. 2 ст. 4 Закону «Про стандартизацію», як принцип неупередженого прийняття національних стандартів; забезпечення участі фізичних і юридичних осіб у розробленні національних стандартів; відкритості та прозорості процедур розроблення і прийняття національних стандартів з урахуванням інтересів усіх заінтересованих сторін.

Слід сказати, що принцип досягнення консенсусу закладено і в механізмі діяльності технічних комітетів стандартизації. Згідно ч. 2 ст. 15 Закону, до роботи в технічних комітетах стандартизації залучаються уповноважені представники органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та їх громадських об'єднань, організацій роботодавців та їх об'єднань, наукових установ та навчальних закладів, науково-технічних та інженерних товариств (спілок), громадських організацій споживачів (об'єднань споживачів), інших громадських об'єднань, професійних спілок, провідних науковців і фахівців;

3) *екологічний стандарт приймається лише визнаним органом*. В цій частині законодавство про стандартизацію зазнало кардинальних змін порівняно із попереднім Законом «Про стандартизацію». Зокрема, в ст. 1 Закону «Про стандартизацію» від 17.05.2001 було визначено, що національні стандарти приймаються центральним органом виконавчої влади у сфері стандартизації (ним до 2003 року був Державний комітет України по стандартизації, метрології та сертифікації, з 2003 року по 2011 рік – Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики, а з 2011 по 2014 рік – Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів).

Однак відповідно до ч. 1 ст. 11 діючого Закону «Про стандартизацію», функції національного органу стандартизації виконує державне підприємство, що не підлягає приватизації, утворене центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації.

Таким чином, відповідно до європейської практики було запроваджено нову процедуру прийняття національних стандартів, відповідно до якої дані повноваження було виведено з-під безпосередньої компетенції центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері стандартизації – Міністерства економіки України, і передано їх новоствореному державному підприємству «Український науково-дослідний та навчальний центр стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ»);

4) *екологічний стандарт зазвичай не є нормативно-правовим актом та не є обов'язковим для застосування*. Екологічний стандарт є обов'язковим для застосування лише тоді, коли обов'язковість його застосування встановлена нормативно-правовими актами. Нормативний характер екологічного стандарту породжувало закономірне питання щодо того, чи може бути екологічний стандарт визначений специфічним різновидом нормативно-правових актів, а відтак, чи є він обов'язковим для застосування. Спробуємо дослідити цю ознаку екологічного стандарту, зокрема, в історичному аспекті. Задля цього, насамперед, з'ясуємо відповідну термінологію.

Так, на сьогодні маємо офіційне визначення поняття нормативно-правового акту у ч. 2 ст. 8 Закону «Про правотворчу діяльність», згідно з якою нормативно-правовий акт – це офіційний документ, прийнятий (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності в установленому Конституцією України та (або) законом порядку у письмовій формі (крім випадків, визначених частиною другою статті 47 цього Закону), який містить норму (норми) права і розрахований на неодноразову реалізацію. Нормами права цей Закон визначає загальнообов'язкове формально визначене правило поведінки, що регулює суспільні відносини, яке охороняється і забезпечується державою. Суб'єктами правотворчої діяльності відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону є не лише органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, а й інші суб'єкти публічного права, які згідно із законом здійснюють від імені держави правотворчу діяльність та юрисдикція яких поширюється на територію України. З наведених положень можна зробити висновки, що обов'язковими можуть бути лише ті нормативні документи, які містять загальнообов'язкові правила поведінки, та що на сьогодні державні підприємства, в принципі, можуть бути суб'єктами правотворчої діяльності як суб'єкти публічного права, якщо згідно із законом здійснюють від імені держави правотворчу діяльність та юрисдикція яких поширюється на територію України.

Історично на рівні окремих законів простежувалося питання співвідношення понять нормативно-правового акту та стандарту. Зокрема, відповідно до ст. 27 та 28 Закону України від 14.10.1992 «Про охорону праці» у їх редакціях, що діяли до 16.10.2020 (набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про стандартизацію» від 20.09.2019 № 124-IX), нормативно-правові акти з охорони праці – це правила, норми, регламенти, положення, стандарти, інструкції та інші документи, обов'язкові для виконання. Стандарти, технічні умови та інші документи на засоби праці і технологічні процеси повинні включати вимоги щодо охорони праці і погоджуватися з органами державного нагляду за охороною праці. Як бачимо, в даному Законі стандарт розглядався як різновид нормативно-правового акту, нарівні із регламентами, інструкціями і т. д.

Крім того, якщо подивитися і в деякі спеціальні закони, що діяли на той час, то також можна було побачити пряму вказівку про обов'язковість стандартів.

Так, ст. 18 вже не чинного на сьогодні Закону «Про енергозбереження» від 01.07.1994 № 74/94-ВР, що як і попередньо наведені норми діяла до 16.10.2020, передбачала, що енергетичні стандарти є обов'язковими для виконання. Вони були основою для застосування економічних санкцій за нераціональне використання паливно-енергетичних ресурсів, виробництво енергетично неефективного обладнання та матеріалів. Стаття 11 Закону «Про будівельні норми» визначала, що у разі, якщо у будівельних нормах є посилання на стандарти, ці стандарти є обов'язковими до застосування. Важливо також зазначити, що і ст.32 профільного Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» у первинній її редакції і аж до 16.10.2020 також передбачала, що державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища є обов'язковими для виконання. Виходячи з наведених положень законодавства, свою позицію висловлювали й науковці.

Так, зокрема, низка науковців (4, с. 145; 12, с. 72; 5] у своїх роботах дотримувалися позиції, що стандарти відносяться до системи джерел екологічного права. Водночас, існували й думки, про відсутність екологічних стандартів серед джерел екологічного права [13, с. 28-41]. Нарешті І.В.Олещенко доходить висновку, що зі вступом України до Світової організації торгівлі (СОТ), виходячи з вимог цієї міжнародної організації статус стандартів в Україні суттєво змінився, оскільки за загальним правилом вони стали добровільними. У цьому зв'язку автор пропонує передбачити посилання на екологічні стандарти, що стосуються вимог, додержання яких має особливе екологічне значення, насамперед для забезпечення екологічної безпеки, у відповідних технічних регламентах [14, с. 113-114].

По мірі поступової адаптації національного законодавства до міжнародної нормативно-правової бази та вимог законодавства ЄС (що знайшло своє фундаментальне відображення в Протоколі про вступ України до СОТ та Угоді про асоціацію з ЄС [15]) відбувся істотний перехід до якісно нової моделі національної стандартизації в цілому та екологічної стандартизації зокрема, що передбачає загальний принцип добровільності стандартів. Як уже зазначалося, Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про стандартизацію» від 20.09.2019 № 124-ІХ, було внесено зміни до низки Законів, якими фактично усунуто колізії у правовому регулюванні питання обов'язковості стандартів. Таким чином, на сьогодні будь-яких прямих положень законодавства про обов'язковість екологічних стандартів немає. Юридична сила цих стандартів нормативно є урівненою з юридичною силою будь-яких інших стандартів. Виходячи з цього, можна сказати, що екологічні стандарти наразі не є обов'язковими. Вони стають такими згідно з положеннями ч.2 ст.23 Закону «Про стандартизацію» лише тоді, коли обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами. Враховуючи наведене не можна погодитися з думками, висловленими окремими науковцями у неюридичних напрямках дослідження вже після відповідних змін законодавства про обов'язковість екологічних стандартів [16, с. 155; 17, с. 155]. Вважаємо, що зазначені думки не ґрунтуються на чинному законодавстві про стандартизацію.

Крім того, також слід враховувати, що відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про технічні регламенти та процедури оцінки відповідності», цілями прийняття технічних регламентів є в тому числі захист життя та здоров'я людей, тварин і рослин, охорона довкілля та природних ресурсів, забезпечення енергоефективності. Згідно з ч. 3 ст.11 зазначеного Закону, відповідність продукції вимогам технічних регламентів може бути забезпечена шляхом застосування

національних стандартів та/або інших технічних специфікацій, посилання на які містяться у відповідних технічних регламентах. У технічному регламенті зазначається, чи відповідність продукції таким національним стандартам та/або іншим технічним специфікаціям є єдиним способом, чи одним із способів задоволення вимог цього технічного регламенту. Посилання в технічних регламентах на зазначені національні стандарти можуть мати форму переліків національних стандартів для цілей застосування відповідних технічних регламентів.

Отже, слід погодитися із тим, що у випадку посилання на національний екологічний стандарт у тексті відповідного технічного регламенту, він стає обов'язковим, однак така обов'язковість має місце лише в тому разі, якщо відповідність такому стандарту є єдиним способом задоволення вимог технічного регламенту. Водночас у випадку, якщо відповідність екологічному стандарту – це лише один із способів задоволення вимог технічного регламенту, такий екологічний стандарт продовжує залишатися добровільним, оскільки у виробника зберігається альтернатива у виборі варіанту поведінки – чи діяти згідно алгоритму стандарту, чи в інший спосіб (наприклад, через застосування кодексу ustalеної практики). У всіх інших випадках стандарти не можуть носити обов'язковий характер і застосовуються як рекомендаційні акти. За їх порушення не може наставати правова відповідальність [18].

Підсумовуючи наведене зазначимо, що стандарти, хоч і містять нормативну складову, однак зазвичай не є нормативно-правовими актами. Екологічний стандарт набуває ознаки обов'язковості для застосування лише тоді, коли обов'язковість його застосування встановлена нормативно-правовими актами. Обов'язкові для застосування стандарти розміщуються на офіційному веб-сайті ДП «УкрНДНЦ» як Національного органу стандартизації (ч.3 ст.23 Закону «Про стандартизацію»).

Загалом же, урахувавши положення законодавства та усі наведені ознаки екологічних стандартів, вважаємо, що під екологічним стандартом слід розуміти *необов'язковий для виконання нормативний документ, який містить інформацію стосовно режиму використання й охорони природних ресурсів, методів контролю за станом навколишнього природного середовища, вимог щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, інших питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища та використанням і відтворенням природних ресурсів чи екологічної безпеки, розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом і встановлює призначені для загального і багаторазового використання правила, інструкції або характеристики, який, однак, стає обов'язковим для виконання у разі встановлення його обов'язковості нормативно-правовими актами, зокрема, коли посилання на нього містяться у відповідних технічних регламентах.*

Види екологічних стандартів. Екологічні стандарти можна поділити на різні види залежно від того критерію, який застосовується. Класифікація екологічних стандартів дозволяє більш детально дослідити окремі їх особливості. Слід зауважити, що окремі з класифікацій є нормативно визначеними.

1) *Залежно від рівня суб'єкта стандартизації, який приймає екологічний стандарт*, вони поділяються на: а) національні екологічні стандарти, прийняті національним органом стандартизації та б) екологічні стандарти, прийняті підприємствами, установами та організаціями, що здійснюють стандартизацію (ч.1 ст.6 Закону «Про стандартизацію»).

При аналізі цих видів екологічних стандартів варто зауважити, що встановлення нормативно-правовими актами обов'язковості застосування екологічних стандартів можливе лише щодо національних стандартів. Екологічні стандарти, прийняті підприємствами, установами

та організаціями, що здійснюють стандартизацію, можуть застосовуватися виключно на добровільній основі;

2) *залежно від предмета регулювання екологічного стандарту* вони поділяються на: а) стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища; б) стандарти в галузі забезпечення екологічної безпеки; 3) стандарти в галузі використання природних ресурсів. Зауважимо, що зазначена класифікація стала основою формування загалом предмета екологічних стандартів.

У науці залежно від напрямку їхнього регулювання державні екологічні стандарти поділяються на: засадничі; що визначають екологічні поняття і терміни; стандарти на системи екологічного менеджменту; стандарти щодо ресурсозаощадження; щодо визначення окремих заходів управління в галузі екології; поведження з відходами; щодо охорони окремих видів природних ресурсів; забезпечення екологічної безпеки на підприємствах; стандарти у царині реагування на надзвичайні екологічні ситуації; захист від негативних фізичних впливів (шуму, вібрації, радіації тощо); стандарти у царині поведження з хімічними речовинами; стандарти, що визначають екологічні методи контролю за станом довкілля [18]. Однак, вважаємо, що така класифікація є занадто вузькою та містить певне ототожнення предмета поділу через відсутність єдиного кваліфікуючого критерію. Так, наприклад, вбачається ототожнення предмету таких екологічних стандартів як стандарти поведження з відходами та забезпечення екологічної безпеки на підприємствах, або ж стандартів щодо

охорони окремих видів природних ресурсів та стандартів щодо ресурсозаощадження тощо.

3) *залежно від обов'язковості застосування екологічних стандартів* вони поділяються на а) екологічні стандарти, які застосовуються на добровільній основі та б) екологічні стандарти, обов'язковість застосування яких встановлена нормативно-правовими актами. Цінність такої класифікації полягає в окресленні певних особливостей екологічних стандартів, окреслених нами вище.

Висновки. Під екологічним стандартом слід розуміти необов'язковий для виконання нормативний документ, який містить інформацію стосовно режиму використання й охорони природних ресурсів, методів контролю за станом навколишнього природного середовища, вимог щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, інших питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища та використанням і відтворенням природних ресурсів чи екологічної безпеки, розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом і встановлює призначені для загального і багаторазового використання правила, інструкції або характеристики, який, однак, стає обов'язковим для виконання у разі встановлення його обов'язковості нормативно-правовими актами, зокрема, коли посилення на нього містяться у відповідних технічних регламентах. Ознаками екологічних стандартів є такі: 1) є нормативним документом; 2) заснований на консенсусі; 3) приймається лише визнаним органом; 4) зазвичай не є нормативно-правовим актом та не є обов'язковим для застосування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голінка І. Розвиток стандартизації на міжнародному, регіональному та національному рівнях. *Стандартизація, сертифікація, якість*. 2011. № 1. С. 11–17.
2. Екологічне право : підручник / [А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін.]; за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2021. 552 с.
3. Ладженський В.М., Телюра Н.О. Екологічна стандартизація і сертифікація. Конспект лекцій. Х.: ХНАМГ, 2011. 23 с.
4. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій в схемах: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. 208 с.
5. Коваленко Б.В. Юридична природа стандартів як джерел екологічного права: дис. ... кандидата юридичних наук 12.00.06. Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2019. 220 с.
6. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / за заг. ред. Ю.С.Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 720 с.
7. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія / А.П.Гетьман, А.К.Соколова, Г.В.Анісімова та ін.;; за ред. А.П.Гетьмана. Х.: Право, 2014. 784 с.
8. Барбашова Н.В. Екологічне право України: навч. посіб. Для студ. Фаху «Правознавство». Донецьк: АЛЕКС, 2003. 319 с.
9. Сивицький В. С. Поняття екологічної безпеки: до питання теоретичного обґрунтування. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2022. № 4. С. 275–279.
10. Малишева Н.Р., Єрофеев М.І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Харків: Право, 2017. 416 с.
11. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. 332 с.
12. Герц А.А. Екологічне право України: навч.-метод. посіб./ уклад. А.А.Герц. Х.: Право, 2015. 280 с.
13. Гвоздик П.О. Джерела екологічного права України: монографія / відп. ред. Н.Р.Малишева. К.: Алерта, 2012. 304 с.
14. Олещенко І.В. Правове забезпечення охорони довкілля суб'єктами господарювання: дис.. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук. Київ. Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. 2017. 232 с.
15. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
16. Маленко Я.В., Ворошилова Н.В., Кобряшко О.О., Перерва В.В. Загальна екологія: навчальний посібник. Кривий Ріг: КДПУ, 2023. 231 с.
17. Артем'єв С.Р. Екологічні аспекти промислової безпеки: курс лекцій. Для здобувачів вищої освіти, які навчаються за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Охорона праці». НУЦЗУ, 2023. 154 с.
18. Бондар Л.О. Законодавчі основи стандартизації та нормування у царині охорони довкілля. Правове регулювання екологічної стандартизації та сертифікації. URL: <http://ecopravo.host-ua.org.ua/nauk/uprav/ekonorm.htm>